

Морозні сонячні дні, люті хуртовини, засніжені вулиці та дерева в парку «Залізничник». Такою була зима 1938-1939 років. Різдво Христове та Новий рік у всі часи вважають святами. Тому в Сарнах того часу панувала святкова атмосфера. Сарни були містом багатьох національностей і культур. Різдвяні вечірки, смачна вечеря, мерехтіння ліхтариків на новорічній ялинці... Різдва завжди чекали з особливим нетерпінням. Це був неймовірний період чудес... Проте тоді ніхто й гадки не мав, що вже 1939 рік принесе вогонь війни в усі сарненські родини.

Міжовієні Сарни — це звичайне повітє містечко з доволі великим залізничним вузлом, польською адміністрацією, поліцією, поштою, податковою інспекцією, початковою і заводською школами та гімназією. Польська влада дбала про благоустрій міста: покладали дерев'яні тротуари, виклали брукувкі на деяких вулицях, проклали дороги у двох напрямках і по них навіть їздили декілька автомобілів. Відкривали крамниці, а вулиці міста освітлювали електричні ліхтарі. На той час у Сарнах були вже готелі, ресторани, кав'ярні, більярдний зал, відкрили тенісний корт, аптеку, подром, капелюшну майстерню Руффе, діяли каса хворих, книжковий, магазичник, паровий млин Гольдштейна, дрібні лісопилні, шевські, кравчачкі майстерні. Працювала побудована в 1927 р. італійцем Гурандо, литовцем Кригманом, росіянином Білоусовим електростанція на землі місцевого жителя Михайла Онцшук. Функціонували два банки. Згідно з переписом 1931 р. у місті проживало приблизно 8000 чоловік.

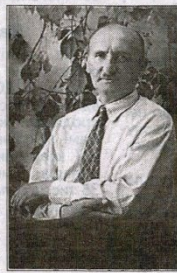
Історичне минуле Сарн нерозривно пов'язане з життям єврейської громади. Місто приваблювало їх залізницею та розвитком власної справи. Таким чином у місті виріс цілий єврейський квартал: вулиця Весела, Купецька, Окопна, Гендльова, Широка, Садова, Бармацька. Це була велика етнічна група, яка вела активне суспільно-громадське життя, зберігаючи свої традиції, мову та систему освіти.

Діяти тут не тільки єврейські, а й польське, білоруське та російське благодійне товариства. Епіцентром життя російської інтелігенції в Сарнах був будинок Вензовського на вулиці Гендльовій, де збиралися його члени: сім'я священика Дружеловського, інженер Білоусов з дружиною, родини Немоловських, Александровичів були обов'язковими учасниками традиційних святкових вечорів, приїжджали з інших країн та Польщі.

Окремо потрібно зауважити про діяльність Українського культурно-освітнього товариства «Просвіта», яке відкривало бібліотеки, друкарні, книгарні, відзначало ювілеї українських діячів, опікувалося українськими школами. Його підтримувало духовенство. Ініціатор створення «Просвіти» в м. Сарни — адвокат Іван Євгенович Савчук. Членами її були інженер Михайло Бережний, Прохор Шаламай, адвокат Борис Бабав, дружина І. Савчука — вчителька Барвара Александрівна. При «Просвіті» створили церковний комітет, куди входили О.М. Дружеловський, О.М. Волков, О.Г. Палій. У 1937 р. сарненська «Просвіта» припинила діяльність. Її справу продовжила з 1937 р. «Просвіт'янська хата» на чолі з головою Доброніченком. «Просвіта» була найбільшим товариством у Сарненському повіті — 402 члени. Товариство брало участь у створенні книгозбірні, архіву релігійного напрямку. Збирали також листи, спомини, протоколи, перекази, історичні фотографії, ікони, світлинні церковних урочистостей. Члени філії проводили бесіди про дерусифікацію церкви, українській церковний рух, про те, чому українці не мають власної церкви. Бесіди закінчувалися духовними піснеспівами місцевих хорів.

Урізноманітнений склад населення з його культурою та етнічними цінностями становив цілісну картинку життєво-сповісного міста Сарни. Крім українців, тут жили росіяни, євреї, поляки та білоруси. Тож оживило історію міста через неможливість та подекуди трагічну долю його мешканців...

Микола Немоловський. Неординарна особистість. Атра шляхетності і культури — ось що тягнуло до цього чоловіка. Переїхав до Сарн із Житомира в середині 20-их років минулого століття. Працював землеміром, проте мав настільки багатий внутрішній світ, що зіграв люди, які його оточували. Як хороший співбесідник, радо ділився різними новинами у сфері культури, тому був бажаним гостем у багатьох сарненських родин, таких як Григоровичі, Дружеловські й інші. Він

З історії рідного краю

«Різдвяна зустріч»

був великим поціновувачем літератури, живопису, але головним його захопленням, звичайно, була музика. Майстерно грав на струнних інструментах, опанував гітару, мандолину та бандуру. Крім того, навчав гри на музичних інструментах, підготував декілька десятків чудових музикантів. Керував оркестром російського театру в Сарнах. Його дружиною стала Ніна Гашицька.

Якимось дивом цій інтелігентній людині вдалося достойно пройти через житеві випробування: уникнути советських репресій і фашистських розстрілів. Прожив довге красиве життя. Серед людей культури нашого міста займав достойне місце.

Олександр Лентовський.

Невиста заможньої родини Леоніда та Марії Лентовських, котрі приїхали в Сарни з Києва після більшовицького перевороту. Мали двоє синів — Рафаїла та Бориса. Рафаїл був землевпорядником, а Борис — юристом. Одружившись з Олександрою, Рафаїл жив у батьківській хаті, яку купили в Сарнах на вулиці Лицарській. Будинок був великим — на 12 кімнат. У двох жила прислуга, дві займав Борис, решту — Рафаїл із дружиною та їхня матір. Олександр була родом із міста Лубни, що на Подлявчині (давоче прізвище — Ніщенко). Її батько був командиром царської армії. Вона мала музичну консерваторську освіту. Тому одну з кімнат великого будинку переобладнали під приватну музичну школу, де Олександр навчала дітей сарненської інтелігенції музичній грамоті. У залі стояли рояль німецької фірми, бюст Бетховена, на стінах висіли портрети відомих композиторів: Чайковського, Бетховена, Мусорського, Глінки та ліра. Жили небагато, оскільки ті чоловік при поляках працював землевпорядником, додатково виконував різні проекти приватно. Проте згодом його позбавили державної роботи, адже відмовився приймати католицизм. Деякий час працював у Немовицькому лісництві, а в 1942 році його розстріляли гітлерівці за зв'язок із партизанами. Після смерті чоловіка Олександра з трьома доньками вимушена була продати будинок і в 1944 р. переїхала до Рівного, де ще довгий час працювала музикантом у театрі.

Костянтин Оленін. Російський поет і публіцист, білоруський. Закінчив Імператорський юридичний університет у Санкт-Петербурзі. Публікував літературні статті в російській періодичній пресі. У 1906 році виїждив у Москву першу поетичну збірку. Під час громадянської війни воював у складі Добровольчої армії Антона Денікіна. У листопаді 1920 року був евакуйований із Криму.

У кінці 30-х років ХХ ст. працював у міському суді в місті Сарни. Проживав на вулиці 11 Листопада, 33. Хоча жив у Сарнах, був повітовим суддею, але сумував за друзями та родиною, котра залишилася у Парижі. Вийшов до російського товариства в Сарнах. Члени його збирались у будинку Вензовського, де у великій залі ставили російську та зарубіжну класику та скетчі місцевих авторів, об'єднання котрих називали гуртком авторів. У Сарнах Оленін працював над перекладом поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш», уривки з котрого читав на літературних вечорах. У Сарнах поет підготував збірник «Декілька слів». Вірш-пролог із якого «Когда в Сарасво погиб наследник трона» ввійшов в «Антологію російських поетів Польщі», 1937 р. З 1939 року подальша доля Костянтина Оленіна не відома. Хоча, як свідчить Ніна Гашицька-Немолівська, з приходом советів він знайшов захисток у советській монастирці.

Мартин Волков. Сарненський священик, офіцер армії УНР. За національністю білорус. Довгий час вчителював у м. Коли Луцького повіту. В 1923 р. працював священиком у с. Сілець і Бе-

режичня Сарненського повіту. Згодом переїхав у Сарн. Був одним із організаторів «Просвіти» й «Просвіт'янської хати», українським послом до сейму, де порушував питання про українізацію Православної церкви, про її розмосковлення, сектантство. Першим на Сарненщині почав проводити богослужіння українською мовою. Переслідувався польською владою. З 1935 р. отець Мартин Волков став настоятелем Почаєво-Богородичного храму в м. Сарни та благочинним округи, захисником українського православ'я. З початком Другої світової війни виїхав до Варшави, згодом до Кракова, де був священиком.

Роза Пінська. Молода вродлива жінка, народилася і проживала в єврейському містечку Бережичня неподалік від Сарн. Справжнє ім'я — Бат Шева. Доля її склалася досить трагічно. У 1912 році їй виповнилося 29 років. На той час вона була вже вдовою, мала 2 діток і проживала у Варшаві. Відомо, що 10 квітня 1912 року із порту Саутгемптон виїхав у свій перший та єдиний рейс сучасний і швидкий у ті часи лайнер «Титанік». На його борту була і Роза Пінська. Чому вона прийняла рішення поїхати в США — невідомо. Але відомо, що їй вдалося врятуватися. Можливо, це вона стала прототипом головної героїні Рози Доусон у знаменитому фільмі «Титанік»? Деякий час після спасіння жила в Нью-Йорку в Брукліні, на 57-й вулиці Боро-Парк, потім повернулася у Бережичню, звідки була родом. На її сім'ю чекали важкі часи: революція, громадянська війна та погроми. Невідомо, як Роза та її діти пережили цей період. У вересні 1939 року вона стала громадянкою Радянського Союзу. Після початку німецько-радянської війни Роза та її сім'я не встигли евакуюватися. Вона загинула під час знищення нацистами єврейського населення.

Ольга Малецька-Балабушка. Представниця української інтелігенції, студентка медицини в м. Краків, входила до жіночого сектора ОУН, мала псевдо Мотря. Була доцентом власника кінотеатру в Сарнах за поляків. Батько відчинив його і за німців, які виключно мали право з нього користуватися. Була нареченою Дубового — полковника УПА, командира ВО «Заграва» та УПА-Північ, котрий мав задум підірвати кінотеатр разом із фашистами в Сарнах. Проте реалізувати його не вдалося через зраду помічника Балабушки-Малецького, що був польської національності. Є дані, що закоханих таємно повінчав протєорєй Артемій Селєпін, симпатик ОУН. Після короткого перебування в підпіллі Ольга виїхала в Київ з наміром подальшого навчання. Там хтось її видав гітлерівцям. Довідавшись, що вона наречена Дубового, думали натрапити на його слід. Коли це не вдалося, Ольгу розстріляли в Бабиному Яру.

Микола Белоусов. Головний акціонер і засновник Товариства «Електростанція» в Сарнах, Росіянин. Походив із дворянської родини з Московської губернії. Освіту отримав у земському училищі, згодом — у Москві в лицей Олександра III. Навчався в Сорбонні, де й здобув фах інженера-енергетика. Після 1917 р. приїхав у Сарни. На землі місцевого жителя Михайла Онцшук на вулиці Гендльовій у 1927 р. збудували першу в Сарнах електростанцію та заснували Товариство «Електростанція». У зведений будівлі встановили обладнання: машинний комплекс, розподільні щити, панелі з приладами. Відомим Микола Белоусов став ще й завдяки благодійній діяльності. В Сарнах він організував Православне благодійне товариство, котре надавало допомогу нужденним православним християнам, у першу чергу тим, хто не мав змоги оплатити навчання в польській гімназії своїм дітям. Зібрання Товариство проводило в будинку Вензовського. У вересні 1939 р. Миколу Белоусова арештували разом з іншими членами різних товариств, що діяли в Сарнах, які члени терористичних організацій. Їх кинули в підвали, а перед приходом у

місто фашистів у липні 1941 р. розстріляли відступуючі енкаведисти.

Ксьондз Ян Левінський. Церковний діяч римо-католицької церкви. Після закінчення Житомирської католицької семінарії в 1893 р. його висвятили на священника та призначили вікарієм у Луцьк і законоводителем 2-класного міського училища. У 1902–1913 роках був законоводителем Віницького училища (також викладав у жіночій і чоловічій гімназії), від 1913-ого — настоятель Віницького парафії РКЦ і очільник Віницького деканату. Брав участь у польському національно-визвольному русі. Із учнів старших класів організував низку нелегальних гуртків, членів яких знайомих з історією Польщі, зокрема польських повстань. У 1915 р. постав перед судом за звинуваченням у нахвненні православних до католицизму. В роки Визвольних змагань 1917–1921 років приймав у себе Юзефа Пільсудського та Симона Петлюру під час їхніх спільних відвідин Віниці. У травні 1922 р. Яна Левінського заарештували разом із священиками православних храмів міста за саботаж кампанії з конфіскації церковних коштовностей і покарання великим штрафом. Відтоді був під постійним наглядом влади (затриманий і допитаний у 1924, 1926, 1929 роках). У січні 1930-го його заарештували, у червні того ж року за звинуваченням у приналежності до контрреволюційної та шпигунської групи ксьондзів засудили до розстрілу, який замінили на 10 років ув'язнення. Звільнили в 1931 р. у рамках польсько-радянської угоди про обмін політ'язнями. Очолював парафію в містечку Турійськ (нині селище Волинської області). Від 1932 р. мешкав у м. Сарни, де став деканом і керівником місцевої парафії. Мав товариську вдачу й тонке почуття гумору, був запальним шанувальником українського опередичного анекдотів і дотепником, завдяки чому плекання по вечорах часто перетворювалося на місце зустрічі сарненського бомонду. У 1945 р. виїхав у Лодзь. Помер у 1952 р.

Броніслав Рецький. Польський службовець, приїхав із дружиною Агнешкою й двома доньками — Софією та Яніною — в Сарни в 1927 р. Походив з Воєводства Познанського. Брав участь у Великопольському повстанні в 1918-1919 рр., потім у польсько-більшовицькій війні. Після закінчення військових дій поселився спочатку в Здолбунові, потім у Сарнах, на вулиці Півковій збудував будинок. Почав працювати на пошті як державний службовець. У грудні 1944 р. Броніслава Рецького депортували до Росії, де він працював на шахтах у Челябінській та Кам'янській. У січні 1946 р. повернувся до Польщі, куди вже переїхали його дружина та доньки. Проживаючи у Свєбодзіні, працював на пошті. Погори удари долі прожив красиве життя зі своєю родиною. Помер у 1970 р.

Свєнєія Палій. Відома хіромантка. На початку ХХ століття в Сарнах в родині Палієв, що проживала на вулиці Хмільній, народилася Свєнєія (вдома її називали Гєні). Згодом виїхала до Варшави, де мала успіх у своїй діяльності: вдало прокувала долю, окреслювала характер людини та вказувала на її можливості, давала цінні життєві поради, мала велику природну інтуїцію та дар ясновачення, добре зналася на ліній руху і рисах обличчя. Але пережила трагедію: потрапила в автокатастрофу, залишилася без руки й ноги й жила з протезами. У Варшаві мешкала з чоловіком на вулиці Брацькій. Проте часто поверталася у Сарни, щоб провідати рідних. Подальша її доля невідома.

Підготувала Вікторія ДАШКО, директорка Сарненського історико-етнографічного музею.

